

מכירת בית כנסת (מגילה כ"ו- כ"ז)

גליון 326

איתא במתניתין בריש פרק ד' (דף כ"ה ע"ב) בני העיר שמכרו רחובה של עיר לוקחין בדמיו בית הכנסת, בית הכנסת לוקחין תיבה, תיבה לוקחין מטפחות וכו'.

מבואר במשנה שכדי למכור דבר שיש בו קדושה צריכין להעלות בקודש ולא להוריד, ולכן אם מוכרין בית כנסת צריכים לקנות תיבה, שיש בה יותר קדושה מבית כנסת.

ובסוף דף כ"ו ע"א אמר רבא לא שנו אלא שלא מכרו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר אבל מכרו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר אפילו (עמ' ב') למישתא ביה שיכרא שפיר דמי.

ופירש"י לא שנו, דאין מורידין דמים מקדושתן, ובית הכנסת בחשיבותו עומד (ובהגהות הב"ח, בקדושתו עומד) אף ביד הלוקח, דומיא דספרים לוקח בהן ס"ת והלה מנהיג ספרים בהוייתן. (ולב"ח ספרים בקדושתן). אלא שלא מכרו הטובים ברשות העם אבל אם מכרו וכו' פקעה קדושה מן החפץ ומן הדמים ומותר לעשות מהן כל רצונם. והיינו דבעא מיניה רבינא מרב אשי על תילא דבי כנישתא מהו למיזרעה אלמא במכר כל דהו הבית והמעוה בקדושתיהו קיימי.

בדף כ"ז ע"ב נחלקו רבי מאיר ורבנן אם מותר למכור בית כנסת של רבים ליחיד, דלר"מ אסור מפני שמורידין אותו מקדושתו, ולרבנן מותר. וכתב שם רש"י (בד"ה ורבנן) ורבנן אמרי אי איכא למיחש בין רב למעט הכי נמי איכא למיחש משום ברוב עם הדרת מלך (ויהיה אסור גם למכור מעיר גדולה לעיר קטנה) ולא משכחת מכירה בבית הכנסת אלא לא חיישינן דכיון דשקיל דמי ומעלי להו בקדושה מעולה כל דבעי לוקח עביד חוץ מד' דברים כדקתני סיפא (מרחץ בורסקי וכו').

מבואר ברש"י בדף כ"ז דהבית הכנסת יוצא לחולין כי המוכר קיבל את הכסף ויעלה אותו לקדושה מעולה יותר. והקשה רבי עקיבא איגר בגליון הש"ס בדף כ"ו ע"א דאי איירי בז' טובי העיר במעמד אנשי העיר הרי לא צריך להעלות הדמים בקדושה, ואם איירי בלי מעמד אנשי העיר אף אם מעלין הדמים בקדושה מ"מ הבית הכנסת בקדושתה קאי, ונשאר בצע"ג.

קשה לפי רש"י מה המציאות של מכירת בית הכנסת שהכסף צריך להישאר קדוש ורק אז מותר לעשות בבית הכנסת הנמכר מאי דבעי.

והנה בדף כ"ו ע"ב אמר רבא האי בי כנישתא חלופה וזבונא שרי, אוגורה ומשכונה אסור, מ"ט בקדושתה קאי. ופירש"י חלופי וזבוני, חלה קדושתו על החילוף או על הדמים והוא יצא מן הקדושה להשתמש בו. ולכאור' גם כאן קשה איך איירי, דאי הוי בז' טובי העיר במעמד אנשי העיר למה צריך שתחול הקדושה על החילוף, ואם אינו במעמד אנשי העיר, הרי הבית הכנסת אינו יוצא מקדושתו. ולמה רעק"א לא שאל מכאן. ובשפת אמת כתב דנהי דבמעמד אנשי העיר יכולין לבטל הקדושה אבל הכא אין מבטלין הקדושה דעדיין חפצים בקדושתה, עכ"ל. והיינו דבסוגיין מבואר דיך קדושה לבית הכנסת, וכשיש ז' טובי בעיר במעמד אנשי העיר, הם יכולים להפקיע הקדושה ע"י מכירה. אבל כל זה כשכוונתם באמת לעשות הפקעת הקדושה אבל בכה"ג שבאים להחליף, הרי רוצים שתישאר קדושת בית הכנסת אלא דרוצים שתעבור לבית כנסת חדש במקום הישן, בכה"ג אין הקדושה פוקעת אלא היא עוברת לחילופין.

ועפ"י ז"ל שלכן רעק"א לא הקשה מדף כ"ו כי שם לא היתה כוונתם להפקיע הקדושה, ולעולם איירי שם בז' טובי העיר במעמד אנשי העיר.

וכעין סברא זו מצאנו גם בדף כ"ז ע"א בהא דמכרו והותירו, דמבואר דאם התנו ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר יכולים להשתמש במותר אפי' לדוכסוסיא. והקשו בתוס' דאם התנו ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר הרי גם כל הדמים יכולין לעשות בהם מה שירצו ומה הרבותא לגבי מה שהותירו.

וכתב בשפת אמת (שם) דהוי סד"א דהא דז' טובי העיר במעמד אנשי העיר יכולין להוציא המעות לחולין הוא דווקא דיכולין להפקיע הקדושה אבל כשמוכרין אותו ע"ד לקנות קדושה חמורה רק להתנות תנאי אם יותיר יהיה מותר י"ל דגרע, קמ"ל דאפי' תנאי יכולין להתנות. והיינו לשיטתו כהנ"ל דלז' טובי העיר יש כח להפקיע הקדושה מהחפץ ומהדמים אבל זה רק אם רצונם להפקיע אבל אם רצונם למכור ולקנות דבר אחר שהוא יהיה קדוש, אין כאן הפקעה למחצה, קמ"ל דיכולים להפקיע גם מחלק ממנו.

וכן מבואר בשיטה למס' מגילה, שגם הקשה למה לן תנאי בז' טובי העיר במעמד אנשי העיר, דהא אמר רבא לעיל דשרי למשתי שיכרא מכוליה דמי. וי"ל דדוקא כשמכרו על דעת להוציא המעות לחולין אבל מכרו רחובה על דעת לעלות בדמיה לוקחין בית הכנסת וצריכין להתנות במותר לעשות מהם כל רצונם, עכת"ד. והן הן הדברים של השפת אמת, דרק אם כיוונו להוציא לחולין, לעשות הפקעה מכל הקדושה אז הכל חולין אבל בכה"ג שעשו על דעת לעלות בדמיה, רק שנשאר מותר, צריכים להתנות שבחלק הזה יהיה חולין, אחרת יהיה אסור בשימוש של חולין.

ועפי"ז נראה לומר דבדף כ"ז ע"ב כשמוכרין של רבים ליחיד, לפי רש"י איירי בז' טובי העיר במעמד אנשי העיר, ובעצם יש להם כח להפקיע הקדושה לגמרי אבל כאן הרי אין כוונתם להפקיע הקדושה לגמרי אלא למכור בית הכנסת ליחיד, שגם בו יש קדושה אע"פ שאינה קדושה כבית הכנסת של ציבור (וכמפורש בחי' הרמב"ן), והיות ואין כוונתם לעשות הפקעה מכל הקדושה, אז כדי להתיר השימוש בבית הכנסת ליחיד בעינן להעביר הקדושה למעות, ואז למעשה יוצא שיכול הלוקח לעשות בבית הכנסת מה דבעי. דכמו שיש להם כח להפקיע הקדושה לגמרי, כך יכולים להעביר הקדושה למקום אחר, וכעין המבואר בדף כ"ו בחילופי, שלא הפקיעו הקדושה אלא העבירו אותה לבית כנסת או אבנים אחרות.

ורעק"א כנראה הבין שעד כמה שיכולים לעשות הפקעה לגמרי, שיעשו הפקעה כשמוכרים ליחיד, ולמה לחייב אותם להעביר הקדושה למעות. אבל י"ל שרש"י ס"ל שעד כמה שהם מכרו אותו למטרה של בית כנסת, הרי שאין כוונתם להפקיע הקדושה הקיימת לגמרי ולכן בעינן להעביר הקדושה למעות כדי שתרד הקדושה מהבית הכנסת שנמכר.

והנה הנצי"ב (במרומי שדה בדף כ"ו ע"א) ביאר דמה שכתב רש"י שבלי ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר בית הכנסת בחשיבותו עומד אף ביד הלוקח היינו אליבא דרבי מאיר להלן בדף כ"ז, דר"מ סובר דגם כשמוכר אין למכור ממכר עולם אלא על תנאי, וממילא נשאר בית הכנסת בקדושתו אבל לפי חכמים גם בלי ז' טובי העיר אפשר למכור בית הכנסת ולהעלות הכסף בקדושה והבית הכנסת יוצא לחולין. ולפי"ז מיושבת קושייתו של רעק"א כי רש"י בדף כ"ו נקט הדין לפי ר"מ ודבריו בדף כ"ז הם אליבא דרבנן.

אלא דלכאורה קצת קשה לומר שרש"י בדף כ"ו אזיל לשיטת ר"מ בלי להזכיר שמו ולציין למח' בדף כ"ז. ואם בא לפסוק כר"מ היא גופא קשיא למה פסק כר"מ נגד הרבים. ועוד דלפי"ז יוצא שאם היה בז' טובי העיר במעמד אנשי העיר יוכלו למכור בית הכנסת לעולם ולהוציאו לחולין גם לפי רבי מאיר, וזה חידוש גדול. ובפרט דרש"י כתב במשנה בדף כ"ז דלר"מ אין למכור אלא על תנאי וז"ל ואפילו מרבים לרבים אסר ר"מ מכירת חלוטין דדרך בזיון הוא. ולמה אין בזיון במכירה ע"י ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר.

והנה שיטת רש"י היא דיכולים להפקיע הקדושה לגמרי, וכן היא שיטת הרא"ש אבל לפי הרמב"ם כתב במחנה אפרים (הל' צדקה סי' י"ב) דאמנם נפקעת הקדושה מהמקום אבל הדמים נתפשים בקדושה. והביא ראייה מהגמ' בדף כ"ו ע"ב לגבי נתינת ביכנ"ס במתנה איך תפקע הקדושה. וע"כ דבעינן שתחול הקדושה על משהו. והביא דהר"ן כתב דבאמת אינם יכולים להפקיע הקדושה בכדי אלא צריך שיחול על הדמים. ואח"כ יתנו על הדמים להוציאם לחולין כיון דהוה קדושה שניה. וכתב המחנ"א דדברים רחוקים הם.

וע"כ דגם רש"י ס"ל שאין ההפקעה בכדי אלא ההפקעה צריכה להיעשות ע"י מעשה מכר, ויכולים לקבוע שכשפוקעת הקדושה לא תחול גם על הדמים. וזהו שכתב רש"י בדף כ"ו פקעה קדושה מן החפץ ומן הדמים, והרי בדמים לא היתה שום קדושה אלא דההפקעה נעשית בעזרת הדמים ולמעשה לא חלה גם עליה.